

УДК 347.61/64(4+477)

Фасій Богдан Володимирович,

аспірант кафедри цивільного права, член Ради молодих вчених
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ДО СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Не є таємницею, що наша країна намагається зблизити свої стосунки з європейськими країнами у різних сферах суспільних відносин, у тому числі і сімейних. Європейський Союз (далі – ЄС) визнає європейські прагнення України і має намір зміцнювати співпрацю шляхом асоціації у всіх галузях, які наблизять країну до європейських стандартів. Численні сімейні зв'язки пов'язують наших громадян з громадянами Німеччини, Франції, Італії, Польщі, США та інших країн. І тому необхідність застосування законодавства ЄС та норм міжнародного права до сімейних відносин є для України прерогативою. Адаптація системи правового регулювання сімейних відносин до європейського правового простору в першу чергу потребує вирішення такого завдання як визначення основних тенденцій розвитку сімейного права в Європі.

Стан дослідження теми. Застосування норм законодавства ЄС та міжнародного права до сімейних відносин в Україні розглядали у своїх дослідженнях О. В. Мельниченко [1], О.А Явор [2].

Метою дослідження є аналіз міжнародно-правових документів, які застосовуються до сімейних відносин в Україні та встановлення значення міжнародних договорів для врегулювання майнових відносин подружжя та сімейних відносин у цілому.

Виклад основного матеріалу. В ст. 9 Конституції України [3] (далі – КУ) встановлюється принцип пріоритетного застосування правил міжнародного договору, у разі невідповідності йому законодавства України. Дана засада закріплена також в ст. 13 Сімейного кодексу України [4] (далі – СК України), в якій зазначається, що частиною національного сімейного законодавства України є міжнародні договори, що регулюють сімейні відносини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

В правову систему України введено дві категорії міжнародно-правових норм: а) міжнародні договори України, включаючи міждержавні, міжурядові договори і договори міжвідомчого характеру незалежно від виду та найменування (договір, угода, конвенція, а так само інші види), укладені як з іноземними державами, так і з міжнародними організаціями (ст. 9 КУ); б) загальновизнані принципи і норми міжнародного права, до яких відносяться принципи і норми, встановлені і визнані міжнародним співтовариством держав (ст. 18 КУ).

Названі категорії міжнародно-правових норм є взаємодоповнюючими, оскільки міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, повинні полягати, виконуватися і припинятися відповідно до загально-визнаних принципів і норм міжнародного права, в тому числі законодавства ЄС. Однак це не виключає можливості застосування в Україні загально-визнаних принципів і норм міжнародного права при регулюванні сімейних відносин специфічним чином, виходячи з національних особливостей і традицій. Якщо в міжнародному договорі України, укладеному в установленому порядку, містяться інші правила, ніж ті, що встановлені відповідним актом сімейного законодавства, застосовуються правила відповідного міжнародного договору України (ч. 2 ст. 13 СК України). Причому згідно зі ч. 4 ст. 55 КУ кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Набуття чинності, порядок підписання, ратифікації, затвердження, прийняття міжнародних договорів України або приєднання до них регламентуються розд. II Закону України «Про міжнародні договори України» [5]. Зокрема, всі міжна-

родні договори України, предметом яких є права, свободи та обов'язки людини і громадянина, підлягають ратифікації Верховною Радою України. Таким чином, рішення про згоду на обов'язковість міжнародного договору із зазначених питань для України, включаючи сімейні права, має бути прийняте у формі закону України про приєднання до міжнародного договору або закону України про прийняття міжнародного договору, невідомою частиною яких є текст міжнародного договору. Так, законами України були ратифіковані наступні договори: договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах (1994 р.); договір між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах (1996 р.); договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах (1996 р.); договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (1994 р.).

Відповідно до положень Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів (1978 р.) та Закону України «Про правонаступництво України» (1991 р.) у порядку правонаступництва з питань регулювання сімейних відносин підлягають застосуванню наступні двосторонні міжнародні договори колишнього СРСР: договір між СРСР і Фінляндською Республікою про правовий захист та правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах (1978 р.); договір між СРСР і Федеративною Народною Республікою Югославією про правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах (1962 р.). Відсутні заперечення щодо застосування такого договору як договір між СРСР і Народною Республікою Албанією про надання правової допомоги у цивільних, шлюбно-сімейних та кримінальних справах (1958 р.).

Аналізуючи договори про правову допомогу, стає зрозумілим, що кожен двосторонній договір щодо врегулювання майнових відносин подружжя пропонує використання певного списку з двох або трьох колізійних прив'язок. Пункт 1 ст. 3 Закону України «Про міжнародне приватне право» [6] встановлює: якщо міжнародним договором України передбачено інші правила, ніж встановлені цим Законом, застосовуються правила цього міжнародного договору. Згідно даного положення потрібно застосовувати норми двостороннього договору щодо правового режиму майна подружжя.

В Україні визнано обов'язковим співвіднесення сімейного законодавства до положень

основних міжнародно-правових актів, включаючи Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1983 р.), Конвенцію про права дитини (1989 р.), Віденську декларацію і Програму дій Всесвітньої конференції з прав людини (1993 р.), Пекінську декларацію прийняту на четвертій Всесвітньої конференції зі становища жінок (1995 р.), а також документи Міжнародної організації праці, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та інших міжнародних організацій.

До іншої групи договорів у сфері сімейного права належать Конвенції ЄС: Європейська конвенція про усиновлення дітей (2008 р.), Європейська конвенція про репатріацію неповнолітніх (1970 р.), Європейська конвенція про правовий статус позашлюбних дітей (1975 р.), Європейська конвенція про визнання та виконання рішень про тюремне ув'язнення дітей та відновлення тюрем для дітей (1980 р.).

Комітет міністрів ЄС ухвалив резолюції: про громадянство подружжя з різним громадянством (1977 р.), про громадянство дітей, які народилися у шлюбі (1977 р.), про рівність подружжя у цивільному праві (1978 р.). Даний орган прийняв низку документів, що носять рекомендаційний характер.

ООН прийняла ряд конвенцій у сфері захисту прав дітей. Серед них: Конвенція про громадянство одруженої жінки (1957 р., набрала чинності для України ще в 1958 р.); Конвенція ООН про права дитини (1989 р.); Декларація ООН про соціальні та правові принципи (1986 р.); резолюція 41/85 Генеральної Асамблеї ООН (1986 р.) про передання дітей на виховання та їх усиновлення на національному і міжнародному рівнях [1].

Одним із визначальних моментів у регулюванні сімейного життя стало прийняття Хартії фундаментальних прав ЄС (2000 р.), Конвенції про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів (1978 р.) та Конвенції про право, застосовуване до режимів власності подружжя (1978 р.).

Хартія фундаментальних прав ЄС (далі – Хартія) [7] кардинально змінила систему захисту прав людини в ЄС. Положення, що стосуються регулювання сімейно відносин, розкидані по всьому тексту Хартії:

1. кожна людина має право на повагу її приватного і сімейного життя, на недоторканість житла й таємницю кореспонденції (ст. 7 Хартії);

2. право на укладення шлюбу і право на створення сім'ї гарантується згідно із національним законодавством, що регламентує реалізацію цього права (ст. 9 Хартії);

3. діти мають право на захист і піклування, які є необхідними для їх добробуту. Вони можуть вільно висловлювати свою думку. Така думка враховується у випадках, що їх стосуються, залежно від їх віку і зрілості. При здійсненні будь-яких дій щодо дітей як з боку публічної влади, так і з боку приватних установ інтереси дитини мають розглядатися як пріоритетні. Кожна дитина має право регулярно підтримувати особисті відносини й прямі контакти з обома батьками, якщо тільки це не суперечить її інтересам (ст. 24 Хартії);

4. охорони сім'ї, забезпечується на юридичному, економічному й соціальному рівнях. З метою забезпечення можливості поєднувати сімейне життя і професійну діяльність кожній жінці надається право на захист від звільнення на підставі її вагітності, а також право на оплачувану відпустку у зв'язку із вагітністю й пологами, післяродову відпустку або відпустку у зв'язку із всиновленням дитини (ст. 33 Хартії);

Так чи інакше Хартію було піддано критиці за регулювання сімейних відносин «застарілими формулами минулого», навколо яких консенсус вже давно існує. У той же час, в преамбулі Хартії заявлена її спрямованість на «зміцнення захист основних прав, враховуючи еволюцію суспільства», «збереження і розвиток спільних цінностей при повазі розмаїття культур і традицій народів Європи» та «соціального прогресу». Це дає підстави стверджувати про очікуване розширення поняття сім'ї та шлюбу та більш широкий захист майнових прав подружжя. Передумови для такого розширення вбачають також у ст. 21 Хартії, яка забороняє дискримінацію будь-якого роду, зокрема, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних характеристик, мови, релігії чи переконань, політичних та інших поглядів, приналежності до національної меншини, майнового стану, походження, обмеженої працездатності, віку чи сексуальної орієнтації. При цьому безсумнівним плюсом вважається включення положень про шлюб та сім'ю до тексту Хартії. Як вважає О. А. Явор, це надає сім'ї самостійного правового статусу, укріплює її положення в системі правового регулювання ЄС і виступає гарантією того, що в майбутньому суди не будуть уникати вирішення питань сімейного права на рівні Союзу [2, с. 136].

Конвенція про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів [8] передбачає, що формальні вимоги укладення шлюбу регулюються законодавством держави його укладення. Шлюб укладається, якщо майбутнє подружжя задовольняє вимоги національного права держави укладення шлюбу і один з них має громадянство цієї держави чи зви-

чайно проживає у ній. Шлюб укладається також за умови, якщо кожен з майбутнього подружжя задовольняє вимоги національного права, визначеного колізійними нормами держави укладення шлюбу (ст. 3 Конвенції). Тому в такій державі можуть вимагати від майбутнього подружжя документи, що підтверджують зміст іноземного закону, який слід застосовувати.

Конвенція про право, застосовуване до режимів власності подружжя [9] використовує такі колізійні прив'язки як закон громадянства та звичайного місця проживання одного з подружжя. Щодо нерухомості – закон її місця знаходження. Конвенція не застосовується до аліментних зобов'язань між подружжям; прав спадкування пережившого подружжя, правоздатності подружжя. Визначається роль шлюбного контракту в установленні режиму стосовно майна подружжя. Зазначається неможливість застосування матеріального права, якщо воно суперечить публічному порядку держави.

Також особливо слід виділити такий міжнародний договір України з питань регулювання сімейних відносин як Конвенція країн-учасниць СНД про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах [10] згідно з якою громадяни кожної з країн-учасниць СНД, а також особи, що проживають на її території, користуються на територіях всіх інших країн-учасниць СНД у відношенні своїх особистих і майнових прав таким же правовим захистом, як і власні громадяни цієї країни-учасниці СНД.

Міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, підлягають реєстрації та офіційному опублікуванню для загального відома. Загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України, в тому числі й іншими їх сторонами, здійснює Міністерство закордонних справ України (ст. 17 ЗУ «Про міжнародні договори України»).

Практика Європейського суду з прав людини щодо України показує, що стосовно деяких положень сімейного законодавства України протирічать Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, наприклад, у справі «Гарнага проти України» заявник скаржився, що державні органи влади втрутилися в її приватне життя, відхиливши її заяву про зміну по-батькові. Відділ РАЦС та суди загальної юрисдикції відмовили у задоволенні заяви заявниці, посилаючись на затверджені Міністерством юстиції України Правила реєстрації актів цивільного стану в Україні згідно з якими по-батькові фізичної особи може бути змінено тільки у разі зміни її батьком свого власного імені. Суди також зазначили, що Правила реєстрації актів цивіль-

ного стану в Україні передбачають більш детальне регулювання відповідних положень Конституції України, Цивільного та Сімейного кодексів України та не суперечать їм. Європейський суд з прав людини одноголосно постановив, відмовивши заявниці у зміні по батькові, державні органи влади втрутилися у її приватне життя, а відносини є порушенням ст. 8 Конвенції, відповідні положення якої передбачають таке:

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя...

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [11].

Висновки. Прагнення України вступити до ЄС, де сімейні відносини ставляться на перше місце є виправданими. Але необхідно провести адаптацію сімейного законодавства України до законодавства ЄС та до інших стратегічних партнерів (США, Польщі тощо). Позиція ЄС щодо розвитку партнерства з Україною виражається неготовністю надати чіткий сигнал про майбутнє членство України в ЄС, пояснюючи це необхідністю успішного проведення реформ в країні. А поки проводяться реформи, необхідно застосовувати норми міжнародного права та законодавства ЄС до сімейних відносин в Україні.

У свою чергу міжнародно-правові документи (конвенції, декларації, резолюції, рекомендації) встановлюють цінності, принципи правового регулювання, напрями правового регулювання, мету правового регулювання у сімейному праві України і застосовуються як загальна частина щодо особливої частини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мельниченко О.В. Міжнародні договори в системі сімейного законодавства України та ЄС / О. В. Мельниченко // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 4. – С. 317-321.
2. Явор О. А. Адаптація сімейного права України до стандартів Європейського правового простору: значення для теорії юридичних фактів / О. А. Явор // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2015. – Вип. 34. – Том 1. – С. 134-137.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 11. – Ст. 44.
4. Сімейний кодекс України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №21-22. – Ст. 135.
5. Про міжнародні договори України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
6. Про міжнародне приватне право України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.
7. Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу, проголошена 7 грудня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524
8. Конвенція про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів, підписана 14 березня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_916
9. Конвенція про право, застосовуване до режимів власності подружжя підписана 14 березня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_923
10. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, підписана 10 листопада 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_009/page
11. Справа «Гарнага проти України» № 20390/07 від 16 травня 2013 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_960

Фасій Богдан Володимирович

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ДО СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

У статті йдеться про застосування законодавства Європейського Союзу та норм міжнародного права до сімейних відносин в Україні. Досліджується система міжнародно-правових документів у сфері сімейного законодавства України та Європейського Союзу, місце у цій системі міжнародних договорів, зокрема договорів про правову допомогу. Приділено увагу місцю сімейного права в Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу та інших Конвенцій, що регулюють сімейне життя.

Ключові слова: сімейне право, право ЄС, норми міжнародного права, Європейський суд з прав людини, адаптація.

Фасий Богдан Владимирович

ПРИМЕНЕНИЕ НОРМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА К СЕМЕЙНЫМ ОТНОШЕНИЯМ В УКРАИНЕ

В статье говорится о применении законодательства Европейского Союза и норм международного права к семейным правоотношениям в Украине. Исследуется система международно-правовых документов в сфере семейного законодательства Украины и Европейского Союза, место в этой системе международных договоров, в частности договоров о правовой помощи. Уделено внимание месту семейного права в Хартии фундаментальных прав Европейского Союза и других конвенций, регулирующих семейную жизнь.

Ключевые слова: семейное право, право ЕС, нормы международного права, Европейский суд по правам человека, адаптация.

Fasiy Bohdan Volodymyrovych

USING OF NORMS THE EUROPEAN UNION LEGISLATION AND OF THE INTERNATIONAL LAW TO THE FAMILY RELATIONS IN UKRAINE

The article refers to the application using of norms the European Union legislation and of the international law to the family relations in Ukraine. We study the system of international law in the field of family law Ukraine and the European Union, a place in the system of international agreements, including agreements on legal assistance. Attention is paid to family law in the Charter of Fundamental Rights of the European Union and other conventions that govern family life.

Keywords: family law, EU law, international law, European Court of Human Rights, adaptation.